

Przestrzenie sakralne i sposoby ich wykorzystania we współczesnej turystyce

Małgorzata Durydiwka

Sacred spaces and ways of using them in contemporary tourism

Abstract: Sacred sites are increasingly perceived as tourist attractions. In the study, an attempt has been made to describe various ways of using sacred spaces, and therefore to show their functional diversity in contemporary tourism. The educational, entertainment, accommodation and recreational functions of sacred spaces are presented using examples of multi-functional sacred spaces. In addition, the paper attempts to present the diversification of the functions of sacred spaces from a chronological point of view.

Keywords: sacred spaces, contemporary tourism, functions of sacred spaces

Wprowadzenie

Współczesna turystyka jest zjawiskiem wielowymiarowym – można ją rozpatrywać w wymiarze społecznym, psychologicznym, kulturowym, gospodarczym lub przestrzennym. Jest też zjawiskiem wielomotywacyjnym, co oznacza, że na wybór określonego zachowania turystycznego i miejsca jego realizacji wpływają różne czynniki. W konsekwencji mamy do czynienia nie tylko z licznymi formami turystyki, wyróżnionymi na podstawie motywu wyjazdu, ale często z łączeniem poszczególnych jej form w ramach jednej podróży. Oznacza to, że ta sama przestrzeń turystyczna – w rozumieniu między innymi Stanisława Liszewskiego (1995), Bogdana Włodarczyka (2009) czy Andrzeja Kowalczyka (2011) – może być różnie wykorzystywana przez turystów. Traktując przestrzeń sakralną jako podprzestrzeń turystyczną, w niniejszym opracowaniu podjęto próbę przedstawienia różnych sposobów wykorzystania przestrzeni sakralnej we współczesnej turystyce.

Przestrzeń sakralna – uwagi terminologiczne

Niemal wszystkie religie świata mają jakieś miejsca i czasy uznawane za święte, które dla wierzących są znakami obecności transcendencji (Krochmal 2010). Można więc przyjąć, że wraz z rozwojem kultu religijnego w danym miejscu wytwarza się i kształtuje przestrzeń sakralna, czyli – zgodnie z etymologią pojęcia „sakralny” (łac. *sacer*) – święta, poświęcona Bogu, ale również inna, tajemnicza i właśnie przez tę tajemniczość uświęcona (Nowiński 2011: 269). Jednocześnie, jak zauważa Lucyna Przybylska (2008), przedstawiciele różnych dziedzin nauki – w celu pokazania w przestrzeni relacji człowiek–religia – używają różnych terminów, między innymi: przestrzeń sakralna i przestrzeń święta, miejsce kultu i miejsce święte oraz krajobraz sakralny.

Przybylska (2008: 11) traktuje przestrzeń sakralną „(...) jako funkcjonalnie wyróżnioną podprzestrzeń przestrzeni geograficznej, będącą odzwierciedleniem potrzeb i możliwości wyrażania przekonań religijnych danej społeczności”. Izabela Sołjan (2012) używa określenia „strefa sakralna”, którą definiuje jako fragment realnej przestrzeni geograficznej o dominującej funkcji religijnej i zorganizowanej wokół głównego obiektu sakralnego. Analizując kształtowanie się przestrzeni wokół sanktuariów, Sołjan (2012) wyróżnia przestrzeń sanktuarium oraz tak zwaną przestrzeń przysanktuarną, obejmującą obszar poza sferą sakralną, ale o dużej aktywności pielgrzymów i przekształconą przez pełnioną funkcję.

Przestrzeń sakralna jest więc wyodrębniona z przestrzeni świeckiej i ma swoją specyficzną strukturę, na którą składa się określony obszar, który umożliwia zetknięcie się z *sacrum* (doświadczenie *sacrum*), czyli miejsce święte (ang. *sacred place*) oraz otaczająca je przestrzeń nazywana przestrzenią świętą (ang. *sacred space*) (Bilska-Wodecka 2004; Holly 2014), przy czym miejscem świętym może być pojedynczy obiekt lub całe miejscowości wraz z obszarami do nich przyległymi (Jackowski, Sołjan 2001). Tadeusz Margul (1986, cyt. za: Przybylska 2008) wśród przykładów miejsc świętych wymienia między innymi: szczyty górskie, szczeliny skalne, grotty, wulkany, rzeki, źródła, jeziora, wyspy, lasy, a także świątynie, klasztory czy grobowce. Z kolei Antoni Jackowski (2003: 17), omawiając strukturę formalną przestrzeni sakralnej, zwraca zarówno uwagę na „(...) krajobraz, jak i widoczne w nim formy antropogeniczne – np. sanktuaria, a szerzej: obiekty sakralne, charakter zabudowy, dostępność komunikacyjną itp.”

Z pojęciem przestrzeni sakralnej i miejsca świętego jest związane pojęcie krajobrazu sakralnego. Jackowski (2003: 71–72) podaje, że wraz z rozwojem

funkcji religijnej (...) dochodzi często do wykształcenia się specyficznego krajobrazu sakralnego (*Sakrallandschaft, sacred landscape, religious landscape*), który „(...) tworzą zespoły obiektów sakralnych zbudowanych w określonym czasie na określonym obszarze. Jest on widocznym wytworem kultury, powstałym pod wpływem religii i stanowiącym jeden z typów krajobrazu kulturowego”. Relacje między miejscem świętym, krajobrazem sakralnym i przestrzenią sakralną są najczęściej rozumiane następująco: „(...) miejsca święte tworzą krajobrazy sakralne, które z kolei są częścią przestrzeni sakralnej; przestrzeń sakralna może być równocześnie przestrzenią pielgrzymkową, jeśli miejsce święte pełni funkcje miejsca pielgrzymowania” (Przybylska 2008: 15).

Zatem przestrzeń sakralna może być rozumiana w znaczeniu wąskim – jako pojedynczy obiekt (miejsce święte), bądź też w znaczeniu szerszym – jako obszar obejmujący miejsce (miejsca) święte oraz tereny je otaczające i wykorzystywane do praktyk religijnych (na przykład procesji) lub w inny sposób użytkowany przez pielgrzymów i turystów. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto szersze rozumienie przestrzeni sakralnej.

Turystyka religijna jako forma turystyki kulturowej

Turystyka religijna – rozumiana „(...) jako podróże podjęte z motywów religijnych lub religijno-poznawczych” (Jackowski 2003: 124) – należy do najstarszych form turystyki kulturowej (Vukonić 1998; Jackowski 2003; Kowalczyk 2008). „Już u zarania najstarszych cywilizacji odwiedzano «święte gaje», obmywano się w «świętych rzekach», pito wodę ze «świętych źródeł», wspiano się na «święte góry» itp. Wraz z upływem czasu tego rodzaju zwyczaje (na początku o lokalnym znaczeniu) upowszechniły się w konfucjanizmie, hinduizmie, judaizmie i buddyzmie, a potem w taoizmie, chrześcijaństwie i islamie” (Kowalczyk 2008: 28).

Wędrówki o podłożu religijnym towarzyszyły więc człowiekowi niemal na wszystkich etapach rozwoju kultur i cywilizacji. Jako zjawisko społeczno-religijne podlegały stałej ewolucji (Jackowski 1991, 2003), przy czym do XV wieku p.n.e. podróże były podejmowane wyłącznie w celach religijnych. Dopiero około 1500 roku p.n.e. pojawiły się podróże dla przyjemności czy zaspokojenia ciekawości, a więc religijne motywy wyjazdów zaczęły się przenikać z motywami o charakterze poznawczym (Jackowski 2003).

Tabela 1. Formy turystyki kulturowej charakterystyczne dla danej epoki historycznej

Epoka	Okres	Lata, wieki	Często spotykane formy turystyki
Przedmodernizm	starożytność	do V w.	religijna, zdrowotna
	średniowiecze	V–XIV w.	religijna, zdrowotna, łowiecka
	renesans	XV–XVI w.	religijna, zdrowotna, łowiecka, edukacyjna
	barok	XVII w.	religijna, zdrowotna, łowiecka, edukacyjna
	oświecenie	XVII w.	religijna, zdrowotna, łowiecka, edukacyjna, kulturalno-artystyczna
	romantyzm	1800–1850	religijna, zdrowotna, łowiecka, edukacyjna, kulturalno-artystyczna, „prestizowa”
	realizm	1850–1900	religijna, zdrowotna, edukacyjna, kulturalno-artystyczna, „prestizowa”, sportowa, „hazardowa”, przemysłowa
Modernizm		1900–1960	religijna, zdrowotna, edukacyjna, kulturalno-artystyczna, „prestizowa”, sportowa, „hazardowa”, przemysłowa, historyczno-militarna, kulinarna
Postmodernizm		po 1960	religijna, zdrowotna, edukacyjna, kulturalno-artystyczna, „prestizowa”, sportowa, „hazardowa”, przemysłowa, historyczno-militarna, martyrologiczna, kulinarna, rozrywkowa, erotyczna, „kosmetyczna”, „ezoteryczna”

Źródło: Kowalczyk (2008: 28).

Ryc. 1. Motywy podróży do miejsc świętych

Źródło: na podstawie Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk (2002: 21).

Obecnie – jak podkreśla Jackowski (1991: 28) – „(...) w wielu krajach zaczynają zanikać «czyste» formy migracji wynikających z motywów religijnych, a w miejscowościach pielgrzymkowych pojawia się coraz więcej podróżnych kierujących się motywami poznawczymi”. Chęć zobaczenia dzieł sztuki zgromadzonych w świątyniach czy sanktuariach bądź grobowców znanych osób duchownych i świeckich, znajdujących się w kryptach tych świątyni, sprawia, że „(...) pobudki religijne schodzą na drugi plan” (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2002: 21). Niektóre

podróże do miejsc świętych w ogóle są pozbawione treści religijnych i w całości wynikają z motywów poznawczych. „Mogą to być zarówno wizyty osób niewierzących przybywających do miejsc kultu z ciekawości, zainteresowania historią lub architekturą, a także wizyty wyznawców jednej religii w świętych miejscach innej religii (np. wizyty katolików w meczecie czy synagodze)” (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2002: 21). Oznacza to, że przestrzeń sakralna jest przedmiotem zainteresowania turystów nie tylko ze względów religijnych. O współczesnych zmianach w postrzeganiu przestrzeni sakralnych może świadczyć między innymi fakt wpisania na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO sanktuarium pasyjno-maryjnego oo. bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej czy coraz większa liczba osób decydująca się spędzić urlop w klasztorze (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2002).

Sposoby wykorzystania przestrzeni sakralnej w turystyce

Współcześnie przestrzeń sakralna jest coraz częściej traktowana – nie tylko przez turystów, ale także przez jej gestorów – jako produkt turystyczny. Z punktu widzenia turystów, wynika to z chęci zaspokojenia różnych potrzeb związanych z podróżą (potrzeba spotkania *sacrum*, potrzeba poznania, rozwoju wewnętrznego, ale także potrzeby związane z wyżywieniem, noclegiem czy rozrywką). Z punktu widzenia gestorów przestrzeni sakralnych – wynika to coraz częściej ze względów ekonomicznych. Jak podaje Boris Vukonić (1998), turyści/pielgrzymi w zdecydowany sposób wpływają na poprawę koniunktury zarówno samych „miejsc świętych”, jak i obszarów je otaczających – zwłaszcza położonych wzdłuż prowadzących doń dróg – czego dowodzi historia rozwoju bazy turystycznej dla pielgrzymów. Odwiedzanie przestrzeni sakralnych nierzadko wiązało się, i nadal się wiąże, z pobytami dłuższymi niż jeden dzień, co wymaga przygotowania dla pielgrzymów miejsc noclegowych i zapewnienia im wyżywienia. Przy czym w miejscowościach pielgrzymkowych obserwujemy – obok powstawania różnych obiektów noclegowych i gastronomicznych – również rozwój rzemiosła artystycznego oraz powstawanie licznych sklepów, często z pamiątkami (nie tylko dewocjonaliami) związanymi z odwiedzanym regionem. Z jednej strony, zróżnicowanie oferty przestrzeni sakralnych wpływa na zwiększenie liczby przybywających osób oraz wzrost ich zadowolenia, z drugiej zaś, może stać się czynnikiem ożywienia gospodarczego i wzrostu dochodów miejscowej ludności.

We współczesnej turystyce możemy wyróżnić kilka sposobów wykorzystania przestrzeni sakralnych. Oczywiście, najbardziej istotne jest ich wykorzystanie w celach *stricte* religijnych. Jednakże, jak wspomniano wcześniej, turystyka religijna znacznie zmieniła swój charakter – z wyjazdów podyktowanych jednym motywem (spotkania z *sacrum*) przeistoczyła się w wyjazdy o charakterze dwu- lub wielomotywacyjnym. Zatem – poza *stricte* religijnym – pojawiły się inne sposoby wykorzystania przestrzeni sakralnej przez turystów. Wśród nich najbardziej powszechne wydaje się wykorzystanie tej przestrzeni w celach poznawczych, przy czym może to dotyczyć zarówno obiektów pełniących funkcje religijne, jak i tych, które tej funkcji już nie pełnią.

Znaczna część najbardziej znanych przestrzeni sakralnych jest wykorzystywana zarówno w celach religijnych, jak i poznawczych (często jako swego rodzaju muzea). Dotyczy to zwłaszcza świątyń o bogatej historii – nie tylko w aspekcie religijnym i kanonicznym, ale także, a może przede wszystkim, świeckim. Wiele świątyń jest bowiem odwiedzanych ze względu na ich walory architektoniczne, zgromadzone w nich dzieła sztuki (zwykle sakralnej) czy też miejsca pochówku znanych osób. Klasycznym sposobem takiego wykorzystania przestrzeni sakralnej jest katedra w Sewilli. W znacznej mierze jest ona odwiedzana przez turystów w celach poznawczych – nie tylko ze względu na fakt, że należy do największych świątyń na świecie, charakteryzuje się bogatą i unikatową ornamentyką, ale głównie ze względu na zgromadzone tu obrazy, namalowane między innymi przez Goyę, Murilla, Riberę i Alonsa Cano, grobowce królów hiszpańskich, a nade wszystko z uwagi na domniemany grobowiec Krzysztofa Kolumba, o czym świadczy liczba gromadzących się wokół niego osób. Podobną funkcję pełnią też Bazylika św. Piotra w Rzymie, katedra Notre-Dame w Paryżu, katedra św. Wita w Pradze, Catedral Metropolitana w Meksyku i wiele innych. Dla Polaków szczególnie ważne są te obiekty (przestrzenie) sakralne, w których można odnaleźć polonika. Przykładem takiego obiektu jest kościół św.św. Janów w Wilnie (fot. 1), znajdujący się w zespole budynków uniwersyteckich (z popiersiami, tablicami pamiątkowymi i epitafiami upamiętniającymi między innymi Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Władysława Syrokomłę, Antoniego Odyńca i Stanisława Moniuszkę) lub klasztor kartuzów w Valldemossie na Majorce z ekspozycją związaną z pobytem Fryderyka Chopina i George Sand na tej wyspie (fot. 2 i 3). Czasami świątynie są też odwiedzane ze względu na rolę, jaką odegrały w życiu politycznym, czego przykładem jest między innymi kościół św. Brygidy w Gdańsku.

W celach religijno-poznawczych wykorzystywane są nie tylko duże obiekty sakralne, czego przykładem jest między innymi trzynastowieczny kościółek Wang w Karpaczu, przywieziony tu w 1848 roku z Norwegii i reprezentujący tak zwane kościoły klepkowe (norw. *stavkirke*). Co roku odwiedza go około 100 tys. turystów (www 1). Podobną funkcję pełnią też drewniane kościoły i cerkwie w Bieszczadach lub na Podlasiu, czy też kościoły klepkowe na przykład w rejonie Lærdal (Norwegia).

Należy jednak pamiętać, że również przestrzenie sakralne o charakterze przyrodniczym mogą pełnić funkcję religijno-poznawczą. Najlepszym tego przykładem jest święta skała Aborygenów, czyli Uluru (Ayers Rock) w Australii. Z jednej strony jest to kompleks 38 miejsc sakralnych związanych z określonymi rytuałami (takimi jak ceremonie inicjacji) (Szyjewski 1998), z drugiej – miejsce zainteresowania turystów ze względu na liczne rysunki naskalne oraz fakt, iż jest to największy monolit na świecie zbudowany z czerwonych piaskowców, których barwa zmienia się w zależności od oświetlenia słonecznego. W 2011 roku do Uluru przybyło około 273 tys. turystów (www 2). Podobną funkcję pełni też Ganges, który wyznawcy hinduizmu uważają za świętą rzekę. Wierzą, że kąpiel w niej zmywa wszystkie grzechy, zarówno te popełnione w obecnym, jak i we wcześniejszych wcieleniach. Turyści z kolei coraz częściej przybywają do miast położonych nad Gangesem (na przykład Waranasi, Haridwar), żeby obejrzeć uroczyste modlitwy odprawiane przez braminów na ghatach (schody do rzeki) oraz rytualne ablucje w rzece. Dodatkową atrakcją stanowi możliwość zakupu figurek hinduistycznych bóstw, girland kwiatowych czy też łódeczek z liści wypełnionych kwiatami, które pielgrzymi (a także turyści) puszczają z nurtem Gangesu (www 3).

Są też obiekty sakralne, które nie pełnią obecnie funkcji religijnych, a jedynie muzealne. Jedną z największych tego typu przestrzeni sakralnych na świecie (400 km²) jest zespół buddyjskich świątyń Angkor w Kambodży, odwiedzany w ostatnich latach przez ponad 2 mln turystów rocznie (www 4). Funkcję muzeum (skansenu) pełni też grupa ponad 30 kościołów wykutych w tufach wulkanicznych w okolicy Göreme (Kapadocja, Turcja). Większość z nich powstała między IX a XI wiekiem. Ich architektura jest oparta na wzorcach bizantyjskich, a słyną z pięknie zachowanych fresków. Wśród nich są też kościoły z okresu ikonoklazmu (730–843), w których freski przedstawiające Chrystusa i świętych zostały zamalowane lub zniszczone.

Istnieją również pojedyncze nieduże obiekty sakralne o funkcji wyłącznie muzealnej. Jednym z przykładów takich obiektów jest kościół Santa María w miejscowości Betancuria (wyspa Fuerteventura), słynący z najstarszych zachowanych

zabytków na Wyspach Kanaryjskich (rzeźba św. Katarzyny oraz kamienne płyty nagrobne), dekoracji w stylu *mudéjar* oraz oryginalnej ambony w kształcie kielicha do wina. Innym przykładem obiektu sakralnego o funkcji wyłącznie muzealnej jest siedemnastowieczna synagoga w Tykocinie (odrestaurowana w latach siedemdziesiątych XX wieku), znana z barwnych polichromii przedstawiających tablice z hebrajskimi cytatami z Biblii oraz tekstami modlitw. Co roku odwiedza ją około 60 tys. osób, z czego 70% stanowią goście z zagranicy (głównie z Izraela) (na podstawie informacji uzyskanych w muzeum w Tykocinie).

Niektóre przestrzenie sakralne, poza funkcją religijną, pełnią też swego rodzaju funkcję ludyczną. Wydaje się, że dobrym tego przykładem jest sanktuarium Matki Bożej w El Rocío (Andaluzja, Hiszpania), miejsce zielonościwkowego odpustu zwanego Romeria del Rocío, gdzie co roku przybywa ponad 1 mln pielgrzymów skupionych w prawie stu bractwach religijnych. Poza aspektem religijnym, w pielgrzymkach do El Rocío niezwykle ważny jest aspekt kulturowy i ludyczny. Po pierwsze, pielgrzymi – ubrani w tradycyjne stroje andaluzyjskie – podróżują często konno lub specjalnie przystrojonymi bryczkami, nucąc *rocieras*, czyli pieśni *flamenco* opowiadające o pielgrzymkach, a nocą biwakują pod gołym niebem, organizując przy ognisku wesołe zabawy, połączone ze śpiewem i tańcami. Po drugie, trwające trzy dni (od soboty do poniedziałku) uroczystości w El Rocío także mają religijno-ludyczny charakter. W sobotę następuje przedstawienie przybyłych bractw, a następnie – w oczekiwaniu na niedzielne nabożeństwo i poniedziałkową procesję z figurą Matki Bożej – również odbywają się liczne zabawy. Zatem atmosfera ciszy i skupienia, przeplata się tu z atmosferą typowej fiesty andaluzyjskiej (www.5). Dlatego też uroczystości w El Rocío często są nazywane festiwalem maryjnym.

Warto też nadmienić, że w niektórych przestrzeniach sakralnych okazjonalnie są organizowane różnego rodzaju imprezy o charakterze rozrywkowym. Najczęściej są to koncerty (na przykład muzyki gospel w kościele św. Tomasza Apostoła w Warszawie czy muzyki klasycznej i filmowej w kościele św. św. Piotra i Pawła w Krakowie), ale zdarzają się też imprezy o wyraźnie świeckim charakterze, takie jak pokazy mody, czego dowodem jest – budzący wiele kontrowersji – pokaz kolekcji mody Macieja Zienia, który odbył się 8 listopada 2013 roku w warszawskim kościele pw. św. Augustyna.

Coraz częściej przestrzenie sakralne są też wykorzystywane jako obiekty noclegowe. „Urlop w klasztorze” cieszy się sporym zainteresowaniem wśród turystów. Należy jednak dodać, że nie jest to nowy sposób wykorzystywania przestrzeni sakralnych. Wszak zimą 1838/1839 roku cele klasztoru kartuzów w Valldemossie

Fot. 1. Kościół Świętych Janów w Wilnie (fot. M. Durydiwka)

Fot. 2. Klasztor kartuzów w Valdemosie – cela Chopina (fot. M. Durydiwka)

Fot. 3. Klasztor kartuzów w Valdemosie – sklep (fot. M. Durydiwka)

Fot. 4. Eremy w pokamedulskim klasztorze w Wigrach (fot. M. Durydiwka)

(Majorka) wynajmowali Fryderyk Chopin i George Sand (fot. 2 i 3). Zresztą w Hiszpanii, po sekularyzacji w 1835 roku, cele w wielu klasztorach zostały sprzedane i do dziś są w posiadaniu osób prywatnych, stanowiąc swego rodzaju obiekty noclegowe. Wynajmowanie w klasztorach pokoi (cel) turystom stało się bardzo popularne w wielu krajach. Na przykład w Hiszpanii turyści – niezależnie od wyznawanej religii – mogą zarezerwować nocleg w ponad 150 klasztorach. Wydano nawet przewodnik *Lodging in Spain's Monasteries* (Barish 2002), funkcjonuje również strona internetowa ułatwiająca rezerwację noclegów (www 6). Podobne przewodniki i strony internetowe istnieją dla klasztorów włoskich (ponad 400 obiektów) (www 7) i francuskich (ponad 150 obiektów) (www 8).

Coraz częściej jest też możliwość zarezerwowania noclegu w klasztorach w Polsce, czego przykładem są między innymi klasztor benedyktynów w Tyńcu, pokamedulski klasztor w Wigrach (fot. 4), Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach czy klasztor sióstr nazaretanek w Komańczy. Pobyty w klasztorach nie są obciążone żadnymi nakazami. Goście mają możliwość włączenia się w życie klasztoru, ale i samodzielnej kontemplacji i wyciszenia się w zaciszu klasztornych ogrodów bądź wypoczynku aktywnego. Na przykład benedyktyni w Tyńcu wypożyczają kijki trekkingowe i rowery, ułatwiając w ten sposób odbywanie pieszych i rowerowych wycieczek po okolicy. W klasztorze w Wigrach jest ponadto możliwość wynajęcia sprzętu pływającego lub skorzystania z kortu tenisowego i boiska do siatkówki, a także z zabiegów odnowy biologicznej (takich jak masaże relaksacyjny, masaże lecznicze, kinezoterapia czy gimnastyka ogólnorozwojowa) (www 9). Można zatem stwierdzić, iż poza funkcją *stricte* noclegową obiekty sakralne coraz częściej rozszerzają ofertę, oferując atrakcje typowe dla szeroko rozumianego wypoczynku.

Pobyty w klasztorach wybierają z reguły osoby, które chcą odpocząć od zgiełku codziennego życia. W pokojach więc nie zawsze jest telewizor czy dostęp do Internetu, a klasztorna furta nabiera symbolicznego znaczenia oddzielenia od świata zewnętrznego. Dlatego też wypoczynek w klasztorach coraz częściej określa się mianem *spes, czyli salus per silentium* („zdrowie przez ciszę”) (www 10).

Należy jednak podkreślić, że niektóre przestrzenie sakralne, które są wykorzystywane w celach noclegowych, zaczynają się powoli przekształcać w przestrzenie sakralne o charakterze wielofunkcyjnym. Na przykład pokamedulski klasztor w Wigrach pełni też funkcję religijno-muzealną oraz ludyczną. Jest bowiem możliwość zwiedzania krypt w kościele, apartamentów papieskich i Kaplicy Papieskiej oraz wystaw odbywających się na terenie klasztoru, a także organizowania imprez okolicznościowych (takich jak bale studniówkowe).

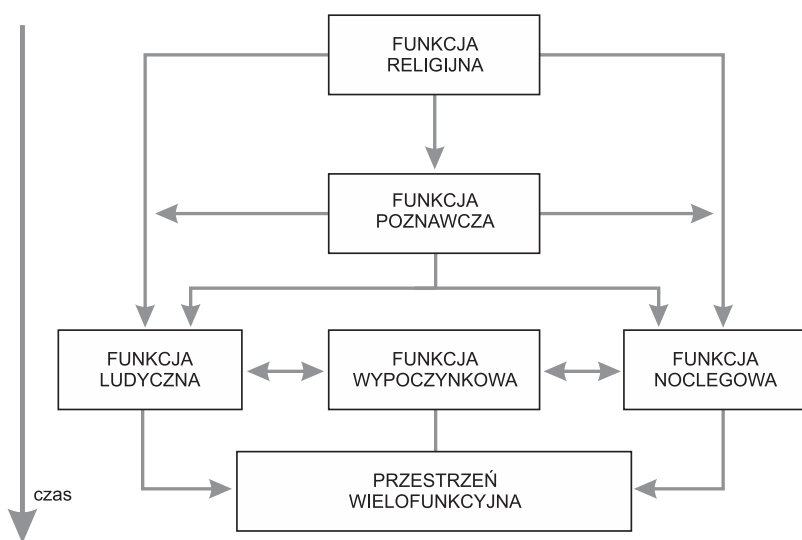
Cechy wielofunkcyjnej przestrzeni sakralnej przejawia część sanktuariów czy zespołów kościelno-klasztornych, z reguły zlokalizowanych w mniejszych miejscowościach. Taka lokalizacja w pierwszej kolejności wymusza budowę bazy noclegowej dla pielgrzymów i turystów przybywających z odległych miejsc. Często także gestorzy tych przestrzeni sakralnych starają się „przyciągnąć” gości i zapewnić im różnorodne formy spędzenia czasu. W tym celu rozbudowywane są także inne elementy zagospodarowania turystycznego.

Przykładem takiej wielofunkcyjnej przestrzeni sakralnej jest sanktuarium w Licheniu Starym – ogromne założenie architektoniczno-urbanistyczno-ogrodowe, które w opinii antropologów stanowi koncepcję miejsca pielgrzymkowego, gdzie spędza się czas wolny (Klekot 2008). Rozbudowana baza turystyczna (domy pielgrzyma, bary i kawiarnie, ogródek grillowy, sklepy z pamiątkami i publikacjami dotyczącymi sanktuarium licheńskiego i szeroko rozumianych zagadnień wiary i inne) w połączeniu z położeniem sanktuarium nad Jeziorem Licheńskim daje możliwość różnych form spędzania czasu, nie tylko w wymiarze religijnym, ale także rekreacyjnym.

Również dwunastowieczny zespół kościelno-klasztorny w Hebdowie stanowi dobry przykład wielofunkcyjnej przestrzeni sakralnej. Obecnie mieści się w nim „Centrum Wiara i Kultura” – ośrodek duchowości chrześcijańskiej, edukacji i kultury prowadzony przez Polską Prowincję Zakonu Pijarów. Idea Centrum wywodzi się od kredo zakonu pijarów, które brzmi: *Pietas et Littarae*, czyli „Pobożność i nauka”, co w kontekście współczesności należy interpretować jako wezwanie do umiejętnego łączenia wiedzy i kultury w przestrzeni wiary. Centrum jest gotowe zarówno na przyjęcie pielgrzymów, jak i turystów. Organizowane są tu bowiem nie tylko rekolekcje (poświęcone Biblii, liturgii, wskazujące na inspirującą dla duchowości rolę sztuki czy rekolekcje z dietą pod hasłem „Oczyszczenie duszy i ciała”), ćwiczenia duchowe i dni skupienia, lecz także panele dyskusyjne, szkolenia, konferencje, wernisaże i wystawy (malarstwa, rzeźby, grafiki, ceramiki, fotografii, instalacji multimedialnych itp.), spotkania poetyckie, spektakle i koncerty oraz imprezy okolicznościowe, spotkania integracyjne i imprezy plenerowe. Do dyspozycji gości jest trzygwiazdkowy Hotel św. Norberta, dysponujący 50 miejscami noclegowymi w pokojach 1-, 2- i 3-osobowych wyposażonych w TV-SAT, sieć LAN i bezprzewodowy dostęp do Internetu. Ponadto w Centrum są sale konferencyjne wyposażone w nagłośnienie, Wi-Fi, projektor multimedialny, ekran i *flipchart*, jest też sala klubowa z TV-SAT i zestawem kina domowego oraz restauracja (www 11).

Podsumowanie

Przestrzenie sakralne we współczesnym świecie są postrzegane nie tylko przez pryzmat ich funkcji religijnej, ale coraz częściej są traktowane jako atrakcje turystyczne, co znajduje odzwierciedlenie w ich dywersyfikacji funkcjonalnej (ryc. 2). Można przyjąć, iż – w ujęciu chronologicznym – funkcji religijnej najwcześniej zaczęła towarzyszyć szeroko rozumiana funkcja poznawcza (Jackowski 2003). Wiele przestrzeni sakralnych (zwłaszcza kościołów i klasztorów) jest bowiem odwiedzanych ze względu na ich walory architektoniczne oraz zgromadzone w nich zbiory sztuki. Bardzo często – wraz z rozwojem funkcji religijnej – następowała rozbudowa bazy noclegowej, początkowo dla pielgrzymów, a później także dla turystów. Przestrzenie sakralne zaczęły więc pełnić funkcję noclegową (receptyjną), co – na przykładzie Lourdes, Fatimy czy San Giovanni Rotondo – opisuje Soljan (2012). Należy też dodać, że niektóre święta kościelne połączone były z odpustami i swego rodzaju jarmarkami czy wręcz festynami. Kształtowała się zatem także ludyczna funkcja przestrzeni sakralnych, którą – w postaci festiwalu – dość wyraźnie można zaobserwować na przykład w Hiszpanii (El Rocío) i której rosnąca popularność również wymagała rozbudowy bazy noclegowej.

Ryc. 2. Funkcje przestrzeni sakralnych we współczesnej turystyce

Źródło: opracowanie własne.

Istniejąca w obrębie przestrzeni sakralnej baza noclegowa, często w połączeniu z atrakcyjną pod względem przyrodniczym lokalizacją, może być impulsem dla rozwoju kolejnej funkcji – funkcji wypoczynkowej. Szczególnie w ostatnich kilkunastu latach obserwujemy rosnącą popularność „urlopów w klasztorze”. Należy przy tym dodać, że funkcja wypoczynkowa przestrzeni sakralnych ma dość zróżnicowany charakter. Z jednej strony mogą to być pobyty, których celem jest wewnętrzne wyciszenie się i które są popularyzowane pod hasłem *spes*, czyli „zdrowie przez ciszę”, z drugiej strony zaś mogą to być pobyty połączone z aktywnym wypoczynkiem, z możliwością uprawiania różnych form rekreacji ruchowej i ze zwiedzaniem okolicy.

Chronologicznie najmłodszą kategorią funkcjonalną przestrzeni sakralnych jest przestrzeń wielofunkcyjna, łącząca w sobie elementy funkcji religijnej, poznawczej (w tym edukacyjnej i muzealnej), noclegowej, wypoczynkowej, ludycznej (ryc. 2) i zapewne wielu innych.

Bibliografia

- Barish E., 2002, *Lodging in Spain's Monasteries*, Anacapa Press, Scotssdale.
- Bilska-Wodecka E., 2004, *Krajobraz religijny czy święta przestrzeń?* [w:] B. Izmailow (red.), *Przyroda-Człowiek-Bóg*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Kraków, s. 263–269.
- Holly G., 2014, *Przekształcenia krajobrazu sakralnego na pograniczu polsko-słowacko-ukraińskim (XIX-XXI wiek)*, „Monografie Bieszczadzkie”, XV, Ustrzyki Dolne.
- Jackowski A., 1991, *Zarys geografii pielgrzymek*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Geograficzne”, z. 85.
- Jackowski A., 2003, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Jackowski A., Sołjan I., 2001, *Środowisko przyrodnicze a sacrum*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 12, s. 29–50.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2002, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata. Podręcznik*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Klekot E., 2008, *Sąd smaku, czyli nierówni w społeczeństwie równych*, „Architektura”, nr 7 (166), s. 40–42.
- Kowalczyk A., 2008, *Współczesna turystyka kulturowa – między tradycją a nowoczesnością* [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 9–57.

- Kowalczyk A., 2011, „*Geograficzne*” aspekty przestrzeni turystycznej (nowe spojrzenie na koncepcję przestrzeni turystycznej) [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna – czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 29–38.
- Krochmal Z., 2010, *Profanum w służbie sacrum sanktuarium liceńskiego*, „*Peregrinus Cracoviensis*”, z. 21, s. 133–149.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „*Turyzm*”, t. 5 (2), s. 87–103.
- Margul T., 1986, *Religia a przestrzeń i krajobraz. Kurs geografii religii dla studentów religioznawstwa i geografii*, „*Skrypty Uczelniane*”, nr 526, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Nowiński J., 2011, *Sakralna przestrzeń – charakterystyka oraz wybrane treści ideowe i symboliczne*, „*Seminare*”, t. 29, s. 269–283.
- Przybylska L., 2005, *Pojęcie przestrzeni sakralnej* [w:] B. Domański, S. Skiba (red.), *Geografia i sacrum*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Kraków, s. 381–387.
- Przybylska L., 2008, *Zróżnicowanie przestrzeni sakralnej Gdyni*, „*Regiony Nadmorskie*”, t. 14, Uniwersytet Gdański, Katedra Geografii Rozwoju Regionalnego, Gdynia–Pelplin.
- Sołjan I., 2012, *Sanktuaria i ich rola w organizacji przestrzeni miast na przykładzie największych europejskich ośrodków katolickich*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Kraków.
- Szyjewski A., 1998, *Religie Australii*, Zakład Wydawniczy „*Nomos*”, Kraków.
- Vukonić B., 1998, *Religious Tourism: Economic Value or an Empty Box?*, „*Zagreb International Review of Economics & Business*”, t. 1 (1), s. 83–94.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.

strony internetowe

- www 1, <http://pl2.remmers.com/5387.0.html> [dostęp: 24.02.2015].
- www 2, <http://www.abc.net.au/news/2012-01-07/tourist-numbers-decline-at-uluru-kakadu/3762172> [dostęp: 24.02.2015].
- www 3, <http://www.podroze.pl/swiat/azja/indie/ganges-swietna-rzeka/547> [dostęp: 21.02.2015].
- www 4, <http://www.tourismcambodia.com> [dostęp: 24.02.2015].
- www 5, http://www.spain.info/pl/que-quieres/agenda/fiestas/huelva/romeria_del_rocio.html [dostęp: 22.02.2015].
- www 6, <http://www.monasteriesofspain.com> [dostęp: 25.02.2015].
- www 7, <http://www.monasteriesofitaly.com> [dostęp: 25.02.2015].

www 8, <http://www.monasteriesoffrance.com> [dostęp: 25.02.2015].

www 9, <http://www.wigry.pro> [dostęp: 23.02.2015].

www 10, <http://poznajpolske.onet.pl/malopolskie/urlop-za-furta/3etzw> [dostęp: 25.02.2015].

www 11, <http://www.wiaraikultura.pl> [dostęp: 14.03.2015].

dr hab. Małgorzata Durydiwka

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Uniwersytet Warszawski

Warszawa

e-mail: mdurydiw@uw.edu.pl